

„Mert nincs irgalom – a képzeleten túli világ is megérett Allah szeretetére.”
Bánki Éva regényében muzulmán invázió várható a normann királyok birodalmában. A történet mozgatórugója az ismeretlen – a régtől, emlékezet

58 Steinmacher Kornélia

„ÖRÖKKÉ ÉLNI NEM LEHET, DE A HALÁLT MEGKERÜLNI IGEN”

Bánki Éva: *Fordított idő*

előtti időktől fogva való: a mágia és az új, a változást ígérő idegen invázió a zárt, önmagát fel-emésztő világban. Racionális és irracionális eredetűnek tűnő veszedelem a mindennapok szerves részévé válik, birodalmak és emberek sorsának meghatározójává, alakí-

tójává lesz egy alternatív, koraközépkori Észak-Európában. Történetünk főhőse egy titokzatos, végnapjait élő ír sziget szülötte, Riolda, aki származása révén is magában hordozza a mágiát. E kislány nővé cseperedését és kalandos utazását kísérhetjük végig, aki királyi gyermekek dadájaként és királynék hírnökeként testközelből figyelheti az uralkodói udvarok véres intrikáit, míg végül vissza nem tér a szigetre, ahol született, hogy ő maga is anyává és királynővé váljon, s felvirágoztassa a megsemmisülés szélén álló közösséget.

A múlt, a jelen és a jövő viszonya véglegesen és végzetesen összekuszálódik, és úgy tűnik, senki nem tudja átlátni, uralni azt. A szerző által teremtet világ mágiája nem lép fel védelmező erőként, védekezési stratégiai lehetőségként az idegen behatás ellen, hozzájárul azonban az invázió sikeréhez: Hiszen állítólag egy vérfertőzésből született, kútba dobott csecsemő visszatért a halálból és ő volt az, aki felcseperedve a muszlimok kezére játszotta egész Hispániát. A mágia ugyanolyan fenyegető és titokzatos, ugyanolyan óvatosságot követel, és ugyanolyan félelemmel és gyűlölettel vegyes tiszteletet éreznek iránta a régi hódítók, mint az új honfoglalók iránt.

A mágiával kapcsolatban gyakran függőben marad, hogy a csodás események a regényvilág valóságában, vagy a szereplők pszichéjében játszódnak-e le: a megbolydult elme és a felzaklatott idegállapot vagy a beavatottság jeleiként értelmezhetőek. Hogy a kívülálló, aki a másik szereplővel, szereplők csoportjával szemben nem látja a csodás eseményeket, valójában a racionalitást vagy a „vakságot” képviseli-e. Riolda szigetén a király szeretőjének, a tündérnek a valós jelenléte kollektív meggyőződés, amit a szigeten partra szálló krónikás Illighaen, a regény másik meghatározó alakja, kollektív lázas káprázatnak vél, hisz ő nem lát semmit. A tudós férfi élete rendszerint tévedések és kétkedések sorozata, s gyakorta képtelen mit kezdeni az „útjába kerülő” különös és csodás dolgokkal. A sziget lakóit barbároknak tartja, hiszen

azoknak zárt közössége egyre inkább távol került attól a kultúrától és műveltségtől, amelyet ő képvisel, s amely által számára a múlt átörökíthetőnek tűnik. E közösség valóban egyre messzebb kerül a kultúrától és a nyelvtől, s ennek fényében egyre inkább veszélyeztetetté válik a jövőjük, megőrzik és gyakorolják ugyanakkor a rítusaikat, ősi hiedelmeiket, és így 59 értelmezhetővé válik ez a közösség úgy is, mint akik a sajátos életmódjukon, törvényeiken, mentalitásukon keresztül átlépik az emberi létezés lehetőségeinek határait. Így válik közülük például többek számára lehetséges az, ami e világ különös, természetfeletti képességekkel rendelkező szereplői számára is hihetetlennek tűnik: emlékeznek a jövőre.

A jövőre való emlékezés képessége legalább annyira abszurd gondolat a ma olvasójának számára, mint amennyire valójában abszurd gondolat az is, hogy a múltat meg lehet ismerni a reá emlékezőkön keresztül, rekonstruálni lehet, s a róla kialakított narratívával kapcsolatban releváns fogalmakként használni az *igazságot* és a *valóságot*. Hiszen az ember természetében rejlő legendásító hajlam, az egyéni, személyes nézőpontok sokfélesége, a tapasztalatokból eredő elkerülhetetlen szubjektív jellege, az emlékezés határai és működésének módja, a saját korunkról való tudás hiányosságai, adott esetben pedig a krónikás, s az általa kiszolgált hatalom érdekei miatt hozzáférhetetlen. Az álhírekkel, manipulatív gesztusokkal teli középkori krónikák „csodatartalma” pedig nem sokkal kevesebb, mint ami e teremtett világban jelen van. A múlt ugyanúgy hozzáférhetetlen, mint a jövő, aki azonban ezt megérti, mindenki másnál közelebb juthat hozzá.

Ebben a világban egyaránt a történetírás esetlegességét tükrözi az, hogy mit látnak, és mit akarnak láttatni a szereplők tényként és valótlanságként. Nem tudják elképzelni azt, hogy a bizánci császárok birodalma létezik, csodálatos képességű emberként tekintenek arra, aki csukott szájjal olvas, ugyanakkor természetes dolog számukra az, hogy valaki képes visszatérni a halálból vagy az idősíkok között közlekedni.

Különösen csodaszerűek és titkokkal terhelték a regényben az emberi élet kezdetéhez és végéhez köthető események. A furcsaságokon maguk a szereplők is elgondolkodnak, elbizonytalanodnak. A főhősnő, Riolda születése is különleges, nemcsak a szigetbéli krónikások elbeszélése szerint – uralkodó, és tündér gyermeke –, hanem akkor is, ha a történet alternatív, valószínűbb igazságát vesszük: hogy ő egy szorg és egy ember gyermeke. Riolda sem tud mit kezdeni a különleges bizánci küldött tézismondatával, miszerint „örökké élni nem lehet, de a halált megkerülni igen.” Noha fantasztikum szintjén nem is, de szimbolikusan valójában ő maga teljesíti be sorsával ezt a képtelennek tűnő gondolatot. Egyrészt még életében mondák

Új Forrás 2017/1 – Steinnacher Kornélia: „Örökké élni nem lehet, de a halált megkerülni igen” – Banki Éva: *Fordított idő*

és legendák részévé válik története, másrészt egy új birodalom megteremtőjeként és bölcselőjeként lép fel, harmadrészt pedig anyává lesz: ezen minőségeiben válik számára biztosítottá, hogy valamilyen formában az eljövendő halála után ennek a világnak a része maradjon, ne merüljön el a feledésben.

Ezekben a beágyazott anekdotákban ugyanazt a jelenre való aktualizálhatóságot, kiszólást, visszatükrözést figyelhetjük meg, mint a történelem elbeszélhetősége kapcsán. Hiszen a születés és halál misztériuma a fantasy keretein kívül is, jelenünkben is tele van megmagyarázhatatlan, elfogadhatatlan, érthetetlen jellegzetességekkel, tragédiákkal, amelyekkel vagy azért nem tudunk mit kezdeni, mert egyedi, abszurd esetek, és/vagy azért nem, mert személyesen érintenek minket. A regényben is kérdéssé, megkérdőjelezhetővé válik, hogy hogyan lehet ezeket a „titkokat” feldolgozni, megmásíthatatlanságukba beletörödni úgy, hogy valójában e világ keretei közt azt se tudják a szereplők, hogy tényleg nem lehet-e ez másképp, hiszen legendák szólnak hősokról, akik visszatérnek a halálból. Hogyan lehet helyén kezelni a születést és a halált, hogyan lehet helyén kezelni a múltat és a jövőt? Miben rejlik az igazi probléma?

A kulcsszó pedig a rettegés: a személyes és a kollektív félelem ugyanis mindennek a gyökere, és minden félelem gyökere a múlandóság, a feledésbe merülés, a halál utáni ismeretlen gondolata, ami elől a kényszeres igazság keresésébe, álmodozásba, a múlt feltárásába menekülnek a történetbéli emberek is. És ennek hiábavalóságával végül maga Illighaen is szembesül, aki a múlt ravasz krónikásaként örök alkalmazkodással és előrelátásával együtt is végül kudarcként éli meg az egész életét, és ő maga sem tudja megkerülni a halált. Belátja, hogy a múlt megzabolázhatósága, elrendezése, megismerése önáltatás, abból ugyanannyi félelem és kétség eredhet, mint a jövő kémleléséből. A muzulmánok földjén élete végén keserűen tapasztalja, hogy mit sem ért az, hogy beleszületett egy tudós dinasztíába, ahol biztosítva volt számára a folyamatos ismeretszerzés. Egyfajta Salieriként tekinthet le az uralkodó Mozart-unokaöccseire, akik pusztá szórakozásból eszkábálnak össze tengeralattjárót, repülőt, időgépet: a barbár Kelet rakoncátlan gyermekei feltalálnak mindent itt, amivel évszázadokkal később Da Vinci kísérletezik.

Illighaennel szemben Riolda épp azért válhat a regény főhősvé, mert meg tudja bontani ezt a determináltságot, fejlődéstörténetében meghatározó változás, hogy kinövi a rettegést, ki tud lépni ebből a félelem által meghatározott magatartásmódból, a helyén tudja kezelni a babonákat, csodákat, személyes veszteségeit és kudarcait. Rioldát elkerüli a közöny is, nem veszi a különös dolgokat, mágikus jelenségeket maguktól értetődőnek, a rácsodálkozás, a felfedezés kíváncsisága jellemzi, s nem a görcsös igazságkeresés. Megvan benne az egészséges életösztön, az óvatosság is, mindezért jut ő

közelebb mindahhoz, amiért más bármire képes, amire mindenki más erősebben vágyik. Rioldát nem csak a múltja és annak ismeretlen elemei nem nyelik el – nem retteg a jövőtől sem, képes kézbe venni a sorsát, alakítani azt, és épp ebből eredően tudhatja magáénak ebben a világban lehetséges különleges képességét: ő is egy azok közül, akik emlékezni tudnak a jövőre. 61

Szemben a regény más karakteres nőalakjaival, akiknek múltját titkos gyilkosságok, vérfertőzés, megaláztatások sora terhelik, s igazi *femme fatale*-ként lépnek fel a történetekben, ő sokkal hagyományosabb, szelídebb magatartást képvisel, s ezzel a visszafogottsággal mégis inkább lesz sorsának, jövőjének alakítója, mint a többiek. Jóval több mindent ért meg és lát át, mint azt körülötte bárki gondolná, és nem dől be a teremtett és teremthető manipulatív, udvari narratíváknak. Jól jelzi ezt, hogy dajkaként teljesen tisztában van vele, hogy a királyi gyermekekkel történő balesetek valójában gyilkossági kísérletek: az álkirályi gyermekek sorsáról jegyzi meg ironikusan, hogy nyilván valami „baleset” fogja érni őket a közeljövőben.

Bánki Éva regényét megközelítették már a mese, a mítosz, a fantasy, a középkori legenda, a gótikus regény, valamint a mágikus realizmus műfaja felől is, de talán az utóbbi kategória lenne a legtalálhatóbb, amely nem kizárja, inkább egyszerre teszi lehetővé mindezen műfaji hagyományok jellegzetességeinek jelenlétét, felismerését. Bravúrosan kalauzol el minket a képzelet határára, teremt meg egy sajátos nyelvet és tárja fel előttünk a középkori mentalitás sajátosságait – amely valóban előbb visszaadható és visszakövetkeztethető a ránk maradt korabeli, viszonylag csekély forrásegyüttesből, mint mindaz, ami egykor megtörtént. Nemcsak szereplői, hanem ő maga is eljut a képzelet határaihoz e lenyűgöző világ és történet megteremtésével, melynek nyitva hagyott kérdései, elvarratlan szálai alapján reménykedve várhatjuk a folytatást. (*Libri, Bp., 2015.*)

Új Forrás 2017/1 – Steinnacher Kornélia: „Őrökké élni nem lehet, de a halált megkerülni igen” – Bánki Éva: *Fordított idő*